

EK BİRLEŞİMLERİ, ÇOK SÖZCÜKLÜ BİRİMLER VE SIKLIK²

Mustafa Aksan

Mersin Üniversitesi

mustaksan@gmail.com

Özet: Dilsel birimlerin kullanım sıklıkları her düzlemde yorumlanan önemli göstergeler olarak değerlendirilir. Derlem çalışmaları ile daha yoğun olarak gündeme gelen, önceleri büyük veri üzerinden yapılamayan birimlerin dizi sıklıkları ve dizi olanaqları çalışmaları yeni türler ve işlevler gündeme getirmiştir. Deyim İlkesi (İng. Idiom Principle) sözcüksel yapıların gerçekte rastlantısal olandan daha fazla ve düzenli olarak birlikte kullanılan birimlerin aslında söylemin/metin temel kurucu birimleri olduğunu göstermiştir. Bu çalışmada Türkçe Ulusal Derleminden oran ve boyutları korunarak oluşturulan TUD-Alt Derlemi üzerinden yapılan sıklık çalışmasının nicel verisi sunulmaktadır.

Anahtar sözcükler: Türkçe Ulusal Derlemi, Çok Sözcüklü Birimler, Ek Dizileri, Sıklık

1. Giriş

Doğal dillerin temel birimlerinin niceliksel görünümü üzerine yapılan çalışmalar özellikle dengeli ve temsil yeterliliği olan dil derlemlerinin yaygınlaşması ile artış göstermiştir. Daha doğru bir deyişle, büyük boyutlu dil derlemlerinin dilbilimciler tarafından etkin kullanımı ile, başka bir yolla elde edilemeyecek dilin niceliksel özellikleri betimlenmeye ve belgelenmeye başlamıştır. Sayısal dağılım, birlikte kullanılma ve rastlantı ötesi sıklıkla bir arada görülme, kimi dilsel birimlerin yeniden tanımlanmasını, bu birimlerin yapı ve işlev değerlerinin betimlenmesini beraberinde getirmiştir.

Bu çalışmada, Türkçe Ulusal Dil derlemi ile bu derlemden oluşturulan bir alt derlem üzerinden yaptığımız bir nicelik ve dağılım araştırmasının sonuçlarını sunacağız. Biçimbirim ve sözcük türü işaretlemesi yapılan bir derlemden sözcük ve biçimbirim dizilerini saptama, bu dizilerin kullanım sıklıklarını belirleme ve derlemin tasarımında tanımlanan metin üstbilgileri ile birlikte daha geniş bir bağlamda değerlendirme yapmanın yansımalarını göstereceğiz. Diziler ve sıklıkların biçimsel ve işlevsel çok sayıda özelliğinin daha ayrıntılı dilbilimsel incelemesi bir başka çalışma gerektirecektir.

2 Bu çalışma TÜBİTAK tarafından desteklenmiştir (Proje No: 113K039).

2. Sözcüksel Yapılar ve Derlem

Doğal dil kullanımında konuşucular belli sözcükleri diğerlerine oranla daha sık olarak bir araya getirerek kullanmaktadır. Bu birlikte kullanım sıklığı Türkçe için de saptanmış ve Doğan Aksan tarafından kalıp anlatımlar olarak tanımlanmıştır. Günümüzde derlem verisi üzerinden yapılan çalışmalarda bu tür birlikte kullanımların türleri ve temel işlevleri saptanmış ve incelemeler yeni yaklaşımlar geliştirmiştir³. Derlem dilbilimi çerçevesinde sözcük dizilerinin örüntüleri ve dilsel işlevlerini tanımlayan Sinclair (1991) Deyim İlkesi ile sözcük anlamının bir başka sözcük ile kurduğu ilişkiden bağımsız olamayacağı, metinlerin aslında belirli sözcük örüntülerinden oluştuğunu ve bu örüntülerin metin içerisinde kendi değişkeleri ile kullanılarak metni kurduğunu belirtir. Böyle bakıldığında, aslında bir metni oluşturan çok sözcüklü birimlerin örüntüleridir.

Yalın bir anlatımla, çok sözcüklü birimleri, belli bir dil kullanımında gözlemlenen, en sık tekrar eden sözcük dizileri olarak tanımlayabiliriz (Biber, Conrad, Cortes, 2004). Kullanıldıkları metin türü, kullanım ortamları, metin içerisinde gördüklerin temel metin kurucu işlevleri tanımlanan bu birimlerin yalnızca metin işlevleri ile değil öğretiminde de değişik çalışmalarda ilgi konusu olduğunu görmekteyiz (Conrad, 2004; McCarthy & Carter, 2006; Hyland, 2008; Jablonkai, 2010). Biz bu çalışmada derlem çalışmalarının, çoklu sözcük birim incelemelerin özellikle sözlem çözümlemesi çalışmalarına katkıları üzerine duracağız.

Derlem çalışmaları Sözlem Çözümlemesinde öncelikli olarak söylem öğelerinin biçimsel belirlenmeleri ile başlamaktadır. Söylemin yapısında kurucu olan ve tümcelerarası bütünlüğü sağlayan birimlerin belirlenmesi, sayısal dağılımları ve sıklıkları doğru ve yetkin bir biçimde işaretlenmiş derlemlerden elde edilen veri ile bulunabilmektedir. Daha doğru ve güvenilir yolla söylemin sayısal boyuttaki görünümü incelenilmektedir.

Çok Sözcüklü Birimlerin tanımlanabilir söylem işlevleri vardır; bu birimler dil kullanıcılarının farklı söylem işlevlerini yerine getirmede sıklıkla başvurdukları yapı, anlam ve metin değerleri açılarından hazır kurulmuş birimler olarak söylemin kuruluşu ve çözümlenmesinde işleme kolaylığı sağlarlar. Kullanım temelli birimler olmalı ve bağlam bağımlı görümlere ile de kullanıldıkları metin/söylem türünün en belirgin ayırıcı özelliklerinin göstergesi olarak öne çıkarlar. Belli türlere özel olmaları, bu birimlerin kurucusu oldukları metin/söylem türünün gelenekselleşmiş kullanım örnekleri olmaları tür ayrıştırmada güvenilir bir araç olarak görülmesi sağlar. Özetle, farkı metin/söylem türleri kendine özgü çok sözcüklü birimler kullanır. Aşağıda, Türkçede bu tür birimlerin bilgilendirici ve kurgusal metinlerin ayrıştırılmasında nasıl bir işlevleri olduğunu derlem verisi üzerinden göstereceğiz.

3 Öbekbilimsel yaklaşım kalıplaşma derecesine odaklanan ve bu tür birimlerin farklı sınıflarını öneren yaklaşımı (Cowie, 1998); Sıklık temelli yaklaşım yinelenen anlatımların sıklık derecelerine ve sıralamalarına odaklanan yaklaşımı (Biber ve diğ., 2004); Ruhbilimsel yaklaşım bilişsel işleme ve bellekte saklama/bellekten çağırma işlevlerine odaklanan yaklaşımı (örn. Wray, 2002) anlatmaktadır.

